

Componist van de ruimte

Max Cramer
Johan Galjaard
Anton Groot
Dorothee Segaar-Höweler

DAVID ZUIDERHOEK (1911–1993)

Uitgeverij THOTH Bussum

‘Bijna lyrisch wordt de mathematisch denkende architect als hij spreekt over wat naar zijn inzichten de opdracht van de bouwkunst is: het componeren van ruimtelijke vreugde, van blokken omringd door groen. De architectonische opgave is verlegd, stelt hij met klem vast, van gevel en huis naar blok en complex.’

‘Architect David Zuiderhoek. Bouwen: kunst van ruimte’,
Dagblad voor Amersfoort, 8-10-1955

Eerder verschenen in deze reeks

Anton Groot en Max Cramer, *C.B. van der Tak – Stadsarchitect tussen modernisme en traditie 1929-1945*, Thoth Bussum 2007
Noud de Vreeze, *Lange Lijnen in de stadsontwikkeling – De ontwikkeling van Amersfoort 1945-2010*, Thoth Bussum 2012

Inhoud

- 6 Voorwoord
- 7 Inleiding

1	David Zuiderhoek – Componist van de ruimte
10	Anton Groot

2	Het werk van Zuiderhoek in negen essays
64	
66	Amersfoorts stadsarchitect en stedenbouwkundige
	Johan Galjaard

86	Foto-essay Bomenbuurt
	David Galjaard
90	Van bejaardenhuizen naar wooncentra
	Anton Groot

102	Bouwen in de bestaande stad
	Johan Galjaard, Max Cramer
122	Kantoren en utilitaire projecten
	Johan Galjaard, Anton Groot

142	Plastische kerkgebouwen
	Anton Groot

158	Landhuizen en vrijstaande woningen
	Max Cramer

178	Raadhuisontwerpen
	Max Cramer
196	Schoolgebouwen
	Anton Groot
206	Stadsuitbreidingen en woonwijken in Nederland
	Johan Galjaard
252	Foto-essay Skandia
254	Foto-essay Prinsejagt
256	Foto-essay Bouwvenen
	David Galjaard

3	Zuiderhoek Werken – Een overzicht
258	
	Dorothee Segaar-Höweler, Max Cramer, Johan Galjaard, Anton Groot

311	Korte biografie van David Zuiderhoek
312	Publicaties van David Zuiderhoek

313	Noten
317	Registers
319	Fotoverantwoording

Voorwoord

Heeft u wel eens door de wijk Kruiskamp gefietst? Bent u wel eens in de Bomenbuurt in het Soesterkwartier geweest? En dacht u toen: ‘Wat een prachtige omgeving?’ Waarschijnlijk niet. Wie aan Amersfoort denkt, denkt vaak aan de eeuwenoude Koppelpoort, de Onze-Lieve-Vrouwetoren of de Monnikendam. Of wellicht aan hypermoderne hoogstandjes als het Eemhuis of sportcomplex Amerena. Amersfoort is een stad van contrasten. De liefde voor het oude én het nieuwe is hier van oudsher een groot goed. Maar tussen het alleroudste en het allernieuwste zit nog een wereld aan historie. Een historie die misschien niet de meeste aandacht krijgt, die misschien niet het meest in het oog springt, maar daardoor niet minder relevant is voor het verhaal van onze stad. Wat nu oud is, was ooit nieuw. In de jaren na de Tweede Wereldoorlog werd overal in Nederland in een hoog tempo gebouwd, passend bij de veranderde wereld. Om de schade van de oorlog te herstellen en bovendien de sterk groeiende bevolking te huisvesten. Steden als Rotterdam en Arnhem staan er bekend om. Er zullen maar weinig mensen zijn die Amersfoort als wederopbouwstad zullen typeren. Toch heeft de stad op dat gebied zijn sporen verdiend. Dit boek gaat over de aanstichter daarvan. In de periode 1945-1965 ontstond rondom onze middeleeuwse binnenstad een krans van nieuwe wijken, aangelegd volgens de zogenoemde bloembladtheorie: nieuwe wijken als bloemblaadjes rond het hart, nog altijd duidelijk herkenbaar op de Amersfoortse plattegrond. Deze wijken werden vormgegeven door de toenmalige stadsarchitect David Zuiderhoek en zijn ‘eerste man’ Arie Rooimans. Zuiderhoek en Rooimans vormden in die dagen een gepassioneerd en overtuigend tandem, die Amersfoort met de tijd liet meegaan. Zo realiseerde Zuiderhoek de ontsluiting van het Soesterkwartier en de binnenstad via de Stadsring en Amsterdamseweg. Er kwamen woonbuurten met een uitgekiende balans tussen bebouwing en groen. Er kwamen zeer ingenieus en doeltreffend ingedeelde stadswoningen. Wijken en gebouwen die op binnenlandse én buitenlandse waardering mochten rekenen. Burgemeester Molendijk, mijn voorganger in die tijd, was zo enthousiast over de compleet nieuwe stijl dat hij persoonlijk een

boekje schreef over de stad, waarin hij de ontwikkelingen vurig prees (en sprak over de ‘trieste en vunzige stadsstraatjes’ in het stadshart!): ‘In de nieuwe wijken is geen spoor te vinden van imitatie of aanpassing aan de oude bouwstijlen. De nieuwe huizen zijn echt produkten van onze tijd. Zij symboliseren en omsluiten een nieuw levensgevoel. Zij vormen de nieuwe mens. Wat een vooruitgang op het gebied der woonbeschaving!’ Vandaag de dag kunnen we ons dat misschien moeilijk voorstellen. In de loop der jaren is het enthousiasme voor deze wijken heel langzaam weggezakt. Soms lag zelfs sloop op de loer. De ontwikkelingsgeschiedenis van een stad gaat niet om mooi of lelijk, om groot of klein, om populair of juist onbemind, maar om de verhalen erachter. Een stadsarchitect heeft per definitie een zeer tastbaar nalatenschap. Maar een gebouw is slechts een gebouw, totdat het een verhaal heeft. Dát maakt de geschiedenis. Dit boek laat ons met nieuwe ogen naar de resultaten van deze bijzondere tijd kijken. Het heeft de schrijvers een enerverende tocht door heel Nederland opgeleverd, waarin zij stuk voor stuk de puzzelstukken bij elkaar brachten. De puzzel is geworden tot een prachtig en compleet verhaal dat nu als inspiratiebron voor de toekomst kan dienen. Het verhaal achter de temperamentvolle stadsarchitect David Zuiderhoek, met zijn flamboyante karakter en onmiskenbare stijl is niet alleen het bewaren waard, maar ook het lezen. Amersfoort is met recht de stad van gisteren, van morgen, en de stad van alles er tussenin. Fietst u nog eens door Kruiskamp of bent u in de Bomenbuurt? Kijk dan eens met andere ogen.

Lucas Bolsius

Burgemeester van Amersfoort

*Uit: H. Molendijk, *Dit is Amersfoort*

Inleiding

Het was eind jaren tachtig, Max Cramer en Anton Groot waren bezig met het samenstellen van de tentoonstelling ‘Het veranderende stadsbeeld’ in Rietvelds gebouw De Zonnehof. Een tentoonstelling waarbij de ontwikkeling van Amersfoort na de Tweede Wereldoorlog in vogelvlucht werd geschetst. Dit gebeurde in relatie tot de toenmalige plannen om een ‘lichte vorm van monorail’ boven een deel van de stad te creëren om ontwikkelingen in het centraal stadsgebied te stimuleren en ook de stad aantrekkelijker te maken voor bedrijven en toerisme. Het was voor die tentoonstelling dat David Zuiderhoek, als voormalig stadsarchitect van Amersfoort, en zijn vrouw Anneke op ons verzoek nog één keer het verhaal vertelde over de ontwikkeling van de binnenstad en over de aanleg en het geroezemoes rond de ring om de binnenstad. David was een stuk ouder geworden. Hoewel het hem moeizamer afging, had hij nog steeds de drive om te vertellen.

Tien jaar geleden, bij de presentatie in 2007 van het boek over Zuiderhoeks voorganger, stadsarchitect ir. C.B. van der Tak, wordt Zuiderhoek genoemd als een mooi vervolg op het gepresenteerde boek. Natuurlijk blijft een dergelijke suggestie hangen als nieuwe uitdaging, omdat bij het grote publiek de rol van Zuiderhoek en zijn betekenis voor Amersfoort tijdens de Wederopbouwperiode minder bekend is. De eerste kennismaking met het werk van Zuiderhoek in Amersfoort is in 1982 bij de inventarisatie van de jonge bouwkunst in Amersfoort, die wordt uitgevoerd door Max Cramer, werkzaam bij Bureau Monumentenzorg van de gemeente. Vooral Zuiderhoeks stedenbouwkundige projecten Bomenbuurt en Berg-Zuid vielen op door hun hoge ruimtelijke kwaliteit. Al in 1987 zijn deze projecten door de gemeenteraad van Amersfoort aangewezen als gemeentelijk stadsgezichten. In de boeken *Jonge Bouwkunst in Amersfoort 1800-1990* (1989) en *Architectuur in Amersfoort – een overzicht van de bouwkunst na 1800* (1995) van Max Cramer en Anton Groot is Zuiderhoek wel opgenomen, maar op landelijke schaal is er nauwelijks onderzoek naar hem gedaan. Wel heeft Hugo Diddens de Apeldoornse wijk Kerschoten van Zuiderhoek in beeld gebracht (2006) en op de website Local Heroes komt in een artikel van architect Martin Groenesteijn de breedte van Zuiderhoeks werk duidelijk naar voren.

Portretfoto David Zuiderhoek, eind jaren dertig

In 2010 komt Dorothee Segaar-Höweler, werkzaam bij de stichting BONAS (Bibliografieën en Oeuvrelijsten Nederlandse Architecten en Stedenbouwkundigen) Johan Galjaard tegen. Johan, die in zijn studietijd al met Zuiderhoeks werk in aanraking kwam, werkt als stedenbouwkundige bij SVP Architectuur en Stedenbouw, het bureau dat in 1984 werd opgericht als doorstart van Bureau Zuiderhoek en Van der Veen. Bij het vijftienjarig bestaan van SVP wordt teruggekeken op zijn oorsprong. Naar aanleiding hiervan verschijnt in 2001 de publicatie *Bouwen aan de stad*, geschreven door Hilde de Haan en Ids Haagsma, waarin het werk van Zuiderhoek tegen het licht wordt gehouden. Het resultaat is dat er duidelijke overeenkomsten zijn tussen zijn integrale benadering van architectuur en stedenbouw en het werk van zijn opvolgers. Dat komt opnieuw naar voren in het boek *Van Zuiderhoek tot SVP*, dat Johan in 2009 schrijft en dat Dorothee onder ogen heeft gekregen. Ze raken beiden in gesprek over Zuiderhoek en het maken van een publicatie. Duidelijk is dat Zuiderhoek mooie voorbeelden heeft nagelaten maar belangrijker is het ontwikkelen van heldere ontwerpen die goed in hun omgeving passen en het vinden van de juiste samenhang tussen context en

concept. Mede door dit gesprek verricht Dorothee voorbereidend onderzoek naar het gebouwde oeuvre en de tekeningen die in de collectie van het Nederlands Architectuur Instituut (NAi) zijn ondergebracht, thans Het Nieuwe Instituut (HNI). Zij completeert een eerdere inventarisatie naar het aanwezige materiaal door Jan de Vos en gaat op zoek naar auteurs.

De paden van de vier auteurs hebben zich op een min of meer toevallige wijze gekruist. Deze verschillende routes lichten al een tipje van de sluier op over Zuiderhoeks veelzijdigheid, zijn verschillende rollen en zijn betekenis en vooral van een erfenis die moest worden ontdekt. Ook voor de auteurs is dit boek een ontdekkingsreis geweest.

Onderzoek en bronnen

De zoektocht naar de architect en stedenbouwer David Zuiderhoek, maar vooral ook naar zijn werk vanaf de jaren dertig tot zijn afscheid van het bureau in 1980, vormt de leidraad van het onderzoek. Wie was David Zuiderhoek en waarin schuilt de kwaliteit van zijn werk? Waardoor werd hij geïnspireerd en hoe was zijn relatie tot en de invloed van de Scandinavische bouwkunst op zijn werk?

David Zuiderhoek is gevormd op drie bureaus. Tijdens zijn leerjaren bij architect Fred. B. Jantzen krijgt hij te maken met het ambachtelijke werk. Op het bureau van architect F.A. Eschauzier leert hij op kleine schaal werken aan goed gedetailleerde landhuizen. En vanaf eind 1940 werkt hij bij het bureau Granpré Molière, Verhagen en Kok, dat kort na zijn aankomst in Rotterdam wordt omgevormd tot Verhagen, Kuiper en Gouwetor. Hier zal hij het stedenbouwkundige ontwerpproces onder de knie krijgen.

In de periode 1945-1955 is hij stadsarchitect van Amersfoort, daarna leidt hij van 1955 tot eind 1980 een eigen architecten- en stedenbouwkundig bureau. Vanaf het moment dat Zuiderhoek zijn eigen bureau start komen er grote opdrachten binnen. Hij verhuist met gezin en bureau naar villa Sparrenwoude in Baarn. Door de vele opdrachten groeit het bureau ook in personele zin en wordt het te klein voor de villa. Dat leidt tot de uitbreiding van de villa met een nieuw woonhuis, waardoor de villa in zijn geheel bestemd is voor het bureau. Het resultaat van het vele werk wordt aanvankelijk intern opgeslagen, maar het bureauarchief is al snel te klein voor de enorme hoeveelheid materiaal dat men voor de projecten ontwikkelt. Daarom wordt het tekeningenarchief ondergebracht in de kelder van bejaardenhuis De Heul in Bussum, dat Zuiderhoek eerder heeft ontworpen. In de jaren

tachtig gaat het bureau Zuiderhoek en Van der Veen gebukt onder de heersende crisis. Nadat in 1983 de architectuurfdeling al is afgestoten en nog even op het stedenbouwkundige onderdeel wordt doorgedraaid, gaat het bureau in 1984 failliet. Vele jaren later wordt vanwege de beoogde sloop van het bejaardenhuis de kelder met daarin het tekeningenarchief leeggehaald. Er wordt een keuze gemaakt om projecten te bewaren of weg te gooien. De geselecteerde en bewaarde projecten worden aan het Nederlands Architectuurinstituut geschonken.

Het onderzoek startte enkele jaren geleden na gesprekken bij BONAS met het bekijken van tekeningen en correspondentie in de archieven, het bezoek aan tal van projecten door geheel Nederland én gesprekken met de familie. Het Nieuwe Instituut bezit een grote collectie overgedragen architectuurtekeningen uit de periode 1955-1980. Het gaat om 100 uitgevoerde projecten en ontwerpen van landhuizen, kantoorgebouwen, woonhuizen, wooncentra voor bejaarden, flatgebouwen, kerken, stedenbouwkundige werken en bijzondere projecten uit de periode dat Zuiderhoek als particulier architect werkte en zich in de jaren zeventig twee keer associeerde. In 1971 was dat met Gijsbert den Butter en in 1973 met Gerard van der Veen. Wat deze lijst ook duidelijk maakt is het ontbreken van werken uit de periode dat Zuiderhoek stadsarchitect van Amersfoort (1945-1955) is geweest. Archief Eemland in Amersfoort heeft daarin in zeer ruime mate kunnen voorzien. Onderzoek in dit archief leverde ruim 100 werken op die hij als stadsarchitect heeft ontworpen. Het werk toont een breed scala aan projecten: van kleinschalige inbouw in de binnenstad, woningbouw en restauraties tot herdenkingsmonumenten, schoolgebouwen en stadsuitbreidingen.

Na de eerste oriënterende fase van het onderzoek wordt duidelijk dat de oeuvrelijst niet ophoudt bij de intussen geïnventariseerde projecten. Tijdens het contact met Zuiderhoeks zoon Arthur, dochter Hanneke en schoonzoon Rik Egberts komt nog meer onbekend materiaal naar boven. Bij de eerste ontmoeting met Arthur ligt er een grote stapel tekeningen en kartonnen bladen in de woonkamer. Ook bij latere bezoeken verbaast Arthur ons met bijzondere vondsten en als hij tenslotte voor een woningrenovatie zijn zolder leeghaalt ontsluit hij de laatste schatten. Al met al gaat het om een grote collectie ontwerptekeningen uit de studietijd en van prijsvragen die ons tot dan toe onbekend waren. Een geweldige opsteker, omdat hierdoor het beeld van zijn opleidings- en studietijd én van de periode van zijn werkzaamheden bij architecten Jantzen en Eschauzier (1933-1940)

vorm krijgt. Van de periode bij het bureau Verhagen, Kuiper en Gouwetor in Rotterdam (1940-1945) is veel minder bekend. Daarnaast bevat de familiecollectie fotoboeken, mappen met zwart-wit architectuurfoto's, gemaakt van uitgevoerde projecten, en maquettes, boeken en tijdschriften. Op deze wijze worden ook vele nieuwe projecten en bronnen ontdekt. Daarnaast levert de *Burowijzer* van het bureau Zuiderhoek en Van der Veen uit 1980 veel extra informatie op over uitgevoerde projecten en prijsvragen en over projecten waaraan het bureau toen nog werkte. Een andere informatiebron zijn de stedelijke en landelijke archieven, het internet en de gesprekken met oud-medewerkers van het bureau. Al met al is een werkenlijst samengesteld van ruim 350 projecten.

Opzet van het boek

Deze publicatie is onderdeel van een reeks van drie delen. Het eerste boek was een monografie over stadsarchitect ir. C.B. van der Tak 1929-1945, het tweede boek, getiteld *Lange Lijnen*, is geschreven door Noud de Vreeze en handelt over de stedelijke ontwikkeling van Amersfoort tussen 1945 en 2010, gespiegeld aan het landelijke stadsontwikkelingsbeleid. Het derde boek in de reeks is deze monografie over David Zuiderhoek. Dit bestaat uit drie delen. In het eerste deel wordt een biografische schets gegeven van Zuiderhoeks leven en werk. Het tweede deel bevat negen essays, die verschillende thema's behandelen. Aan het einde van elk essay worden enkele bijzondere gebouwen beschreven die kenmerkend zijn voor dat thema. In deel drie wordt een overzicht gegeven van Zuiderhoeks werken, waarbij ook projectbeschrijvingen zijn opgenomen. Daarnaast bevat het boek foto-essays van fotograaf David Galjaard, die vier oudere Zuiderhoek-wijken opnieuw heeft geportretteerd en de focus heeft gelegd op de mensen in hun woonomgeving als een momentopname zoals de wijken nu worden beleefd en geleefd worden. Voor het renovatieproject van de etagewoningen rond de Gasthuislaan en De Ganskuil schreef Klaas Waarheid van Vanschagen Architecten een interessant artikel over de revitalisatie van de gebouwen, dat is opgenomen in het boek.

Dank

Wij zijn veel dank verschuldigd aan degenen die ons geholpen hebben het verhaal over David Zuiderhoek te schrijven. Dat is natuurlijk in de eerste plaats de familie Zuiderhoek zelf. Arthur Zuiderhoek voor zijn geduld om met ons te spreken, onze vragen

te beantwoorden en voor het veiligstellen van een grote collectie werken die hij bewaard heeft nadat het bureau failliet ging. Het 'gesleep' met de tekeningen, de vele oude foto's, negatieven en zijn fotowerk van de vele projecten die hij in de jaren zeventig heeft gemaakt toen hij bij het bureau werkte, zijn van onschatbare waarde gebleken. Ook dank aan Rik Egberts, architect en schoonzoon, die met ons sprak en een beeld van de architect en stedenbouwer Zuiderhoek schetste en zijn familiefoto's ter beschikking stelde. En aan Hanneke Zuiderhoek in Denemarken, die haar bijdragen aan de kerken en scholen van haar vader met glas-in-betonramen en muurschilderingen memoreerde samen met enkele herinneringen.

In de eerste periode toen we nog met BONAS spraken over het onderzoek en de publicatie over Zuiderhoek was dat met Radboud van Beekum. Daarnaast zijn wij de medewerkers van Het Nieuwe Instituut in Rotterdam veel dank verschuldigd, in het bijzonder Behrang Mousavi voor de begeleiding en Herman Gelton voor de liefdevolle digitalisering van tekeningen uit het archief Zuiderhoek. Van groot belang is het feit dat de tekeningencollectie van Zuiderhoek goed ontsloten is.

Dat geldt ook voor het Archief Eemland, die een collectie rijker is en de tekeningen heeft gedigitaliseerd zodat deze weer beschikbaar komen voor een groot publiek. Bijzonder dank aan Vincent Robijn en Georges Elissen. Het archief beschikt tevens over correspondentie en tekeningen uit de periode dat Zuiderhoek stadsarchitect was.

Zonder fondsen en sponsors vanuit het bedrijfsleven zou het niet gelukt zijn het boek uit te geven. Speciaal dank aan de gemeente Amersfoort voor het onderstrepen van het belang van de stadsontwikkeling tijdens de periode Zuiderhoek. Daarnaast heeft haar substantiële financiële bijdrage een trend gezet waarna ook vele andere volgden. Ook aan het Bouwfonds Cultuurfonds zijn we veel dank verschuldigd voor het financieel ondersteunen van dit project. Andere steden zoals de gemeenten Leeuwarden en Enschede hebben eveneens hun waardering voor het werk van Zuiderhoek financieel tot uitdrukking gebracht.

Veel dank ook aan de oud-medewerkers van bureau Zuiderhoek en de vele eigenaren met wie we hebben gesproken.

Max Cramer

Johan Galjaard

Anton Groot

Dorothee Segaar-Höweler

PRIJSVRAAG VOOR EEN BANKGEBOUWTE UITGESCH. D.J. VAKBLAD VO. BOUWBEDR.
VOORGEVEL SCHAAL 1:20.

David Zuiderhoek

Componist van de ruimte

← ZW 8, inzending prijsvraag voor een bankgebouw,
Vakblad voor de Bouwbedrijven, jaren dertig

Opleiding, werk en prijsvragen tot 1945

Afkomst

Terwijl de ontdekkingsreizigers Scott en Amundsen in een race verwikkeld zijn om als eerste de Zuidpool te bereiken, wordt op zondag 26 november 1911 in Amsterdam David Zuiderhoek geboren, zoon van David Zuiderhoek (1874-1945) en Anna Hendrika Johanna van Wagtendonk (1876-1960). In de familie zijn meer mannen die dezelfde naam dragen. Beide ouders komen uit welgestelde families. Zijn grootvader David (1838-1907) was in de tweede helft van de negentiende eeuw een bekend aannemer, die grote werken bouwde zoals het Concertgebouw en het Barlaeus Gymnasium in Amsterdam. Dat bedrijf ging failliet aan het mislukken van het opspuiten van het terrein voor de bouw van het Amsterdamse Centraal Station. De jonge David komt uit een eenvoudig gezin. Hij is het vierde kind in het gezin, waar al twee dochters en een zoon opgroeien. Zijn vader werkt aanvankelijk als spoorwegbeambte, later zal hij als commies bij de directe belastingen carrière maken. In zijn vrije tijd is hij tevens evangelist en organist. Het gezin woont aan de Hasebroekstraat 80 in de Amsterdamse Kinkerbuurt. De jonge David is nog geen vier jaar als hij al naar school mag. En tijdens de jaren van de Eerste Wereldoorlog, tussen 1914 en 1917, krijgt hij les op het harmonium van mejuffrouw Van Zijl. Hoewel hij nog erg jong is, maar blijkbaar een snelle leerling, wordt hij door zijn vader meegenomen

men naar een zendingskapel aan de Zeedijk in Amsterdam, waar zijn vader evangeliseert. Terugkijkend op zijn leven schrijft hij daarover: 'Ik moest mee naar het rotste gebied van Amsterdam waar ik het gezang moest aanvuren met mijn orgelspel.'¹ Jarenlang vergezelt hij zijn vader. De liefde die Zuiderhoek zijn leven lang voor orgels en het orgelspel heeft is in deze periode ontstaan.

Opleidingsjaren

Nadat de jonge Zuiderhoek de Mulo in 1927 heeft afgerond met een diploma, schrijft hij zich in voor de Industrieschool voor Bouwkunde en Werktuigbouwkunde aan de Dongestraat in Amsterdam. Dat hij dit als vervolgopleiding kiest is niet vreemd met bouwers in de familie en bovendien beschikt hij als kind al over een bijzonder tekentalent. Hij volgt deze avondopleiding van 1927 tot 1933. De Industrieschool is een opleiding van de Maatschappij voor den werkende stand, die in 1854 werd opgericht door bezorgde werkgevers die zich ten doel stelden de zedelijke en stoffelijke belangen van de werkende stand te bevorderen.

David heeft slechte longen en zijn oom Henri, die directeur Openbare Werken is, raadt hem aan om buiten in de bouw te gaan werken. Maar neef David zal onder aan de ladder moeten beginnen. Drie jaar zal hij als timmerman bij aannemingsbedrijf Schimmel en De Joodse de bouwpraktijk van nabij meemaken. 's Avonds volgt hij de lessen. Voor de eerste drie klassen, afdeling Bouwkunde voor Teekenen en de Theoretische vakken, ontvangt

hij in 1931 al een diploma. De vervolgopleiding aan deze school legt hij in april 1933 met goed gevolg af. Nog tijdens de studie aan de Industrieschool werkt hij vanaf 1 april 1930 tot medio 1935 als bouwkundig tekenaar en opzichter bij architect Ferd. B. Jantzen F. Gzn te Amsterdam, die zich in hoofdzaak toelegt op de bouw van kerken.² Voor het bureau van Jantzen werkt Zuiderhoek in 1933 als opzichter bij de bouw van een school met onderwijzerswoning in Vragender-Esch.³ Hij werkt aan de Pauluskerk in Oegstgeest en is in 1934 opzichter bij de bouw van De Goede Herderkerk in IJmuiden. Hij schrijft dat hij in die tijd samen met een vriend, die werktuigbouwkunde studeert aan de avondschool, ook redacteur is bij een weekblad en af en toe artikelen schrijft.

Terwijl hij nog op de Industrieschool zit neemt hij deel aan een prijsvraag die in maart 1931 wordt uitgeschreven door het Vakblad voor de Bouwbedrijven. Het gaat om een 'vrijstaand landhuis in een boschrijke omgeving'. De dan negentienjarige Zuiderhoek neemt als vingeroefening deel aan deze prijsvraag. Vijfentwintig personen zenden hun ontwerpen in. Zijn ontwerp onder het motto *Simpel* wordt beloond met een tweede prijs. Over Zuiderhoeks ontwerp zegt de jury: 'De plattegrond is goed, de dakvorm eveneens. De voorgevel is minder geslaagd dan de overige gevels. Het tekenwerk is verdienstelijk.'⁴ In maart 1933 ontwerpt hij een dubbel woonhuis voor de kerkenraad van de Nederlands Hervormde Gemeente te Lichtenvoorde.⁵ De dubbele woning wordt in een verstrakte vormtentaal van de late Amsterdamse School gebouwd en is het eerste uitgevoerde werk op zijn naam. De jonge David, die zich dan al architect noemt, woont met

zijn ouders in een bovenhuis aan de W.M.H. Trompstraat 27 in Amsterdam. In de jaren dertig verhuizen zijn ouders naar Haarlem en in oktober 1939 verhuizen ze vanuit Haarlem naar de Laarderweg 42a te Eemnes.⁶

Bouwkundig tekenaar bij F.A. Eschauzier

Na de Industrieschool schrijft hij zich in voor de vierjarige cursus Voortgezet en Hoger Bouwkunst Onderricht (VHBO) aan de Amsterdamse Academie van Bouwkunst. Hier wordt hij voorwaardelijk toegelaten. Hij start in oktober 1933 zijn architectuuropleiding, die drie avonden per week in beslag neemt en ruimte biedt aan o.a. technische vakken zoals statica en gewapend beton, de esthetische vakken én het bouwkundig ontwerpen. Hij werkt op dat moment nog bij Jantzen. Tijdens zijn studie komt Zuiderhoek in 1935 in contact met architect F.A. Eschauzier, die naast zijn architectuurpraktijk ook als docent op de Academie werkzaam is. Vanaf 1935 is Zuiderhoek als bouwkundig tekenaar en architectonisch medewerker in dienst bij Eschauzier. Tijdens de cursus 1935-1936 werkt hij aan een studieopgave voor een school plus bibliotheek. Docent van de opleiding ir. A. van der Steur is van oordeel: 'Het project verdient alle lof. [...] Het tekenwerk is goed en het interieur vertoont een gevoel voor verhoudingen en materiaalbehandeling, dat zeker te loven is.'⁷

Eschauzier, die vooral bekend staat als een traditioneel architect, laat in de architectuur van zijn (land)huizen de status van zijn opdrachtgevers naar voren komen. Behalve dat hij een traditionele opleiding heeft gehad is hij ook geïnteresseerd in de

Architect Ferd. B. Jantzen met gezin, 1940

Document ‘Bewijs van Nederlandschap’, 1937

moderne architectuur in Nederland en die in Scandinavië, waar hij het werk van Gunnar Asplund bewonderd. Eschauzier was in 1923 vanuit Wageningen verhuisd naar een landgoed in ’s-Graveland en betrok daar het landhuis *Swaenenburgh*, gebouwd door P.J.H. Cuypers.

Zuiderhoek zal tot eind 1940 bij Eschauzier blijven werken. Hij verhuist in 1937 naar Noordereinde, ’s-Graveland, vlakbij het bureau van Eschauzier. Nog voordat Zuiderhoek zijn diploma ontvangt van de Academie voor Bouwkunst trouwt hij op 25 november 1937 met Anna Catharina Vøge, geboren op 30 januari 1914 uit Deense ouders die in 1912 de sierkwekerij Flora et Pomona in Vreeland zijn gestart. Uit het huwelijk worden vier kinderen geboren: Rensina Charlotta (Charley), 1938, Anna Hendrika Johanna (Hanneke), 1940, Anne Madeleine, 1947, en Arthur David, 1949.

De manier van werken op het bureau van Eschauzier is in die tijd vergelijkbaar met die op andere bureaus. Het ontwerp wordt in grote lijnen door Eschauzier zelf op papier gezet terwijl de tekenaars nauwgezet de uitvoering ter hand nemen. Toch blijkt er ruimte voor inbreng van jonge medewerkers, waardoor de productie van het bureau veelzijdiger wordt. In de tweede helft van de jaren dertig wordt studenten van de Academie gevraagd hem te assisteren bij enkele nieuwe opdrachten die hij heeft

gekregen. Het gaat om de opdrachten voor het Nederlandse paviljoen op de Wereldtentoonstelling in Parijs in 1937 en de inrichting van de S.S. Nieuw Amsterdam. Voor deze Wereldtentoonstelling geeft de regering de opdracht om in de zaal voor religieuze kunst een orgel te plaatsen. Dit orgel wordt gebouwd door H.W. Flentrop, waarbij het front van het orgel in nauw overleg met Eschauzier tot stand komt. Zuiderhoek zou hierbij een rol hebben gespeeld. In 1938 wordt het Flentrop-orgel door de Nederlandse Bachvereniging aangekocht en geplaatst in de Grote Kerk te Naarden. In 1939 tekent hij ook aan het ontwerp of aan de uitwerking van een landhuis met schuine daken voor mr. G.E. Kruseman, Prof. Van Reeslaan in Blaricum. Zuiderhoek heeft voor Eschauzier in de periode 1939-1940 ook gewerkt aan villa *Noorderheide*, het woonhuis van D.G. van Beuningen in Vierhouten. Voor dit project maakte hij een constructietekening waarop te zien is op welke wijze de hoek van de traptoren moest lopen – waarschijnlijk als aanwijzing voor de opzichter – en dat het vloeiende verloop van de trap laat zien.⁸ Interessant zijn daarom ook de 13 bladen van verschillende trapontwerpen van I.J. Walker en H.J.L. Walker uit Groningen die in de collectie van Zuiderhoek aanwezig zijn.

De belangrijkste medewerkers bij het bureau van Eschauzier zijn David Zuiderhoek, S.D.F. Schaling, Chr. Nielsen en J. Spruit. In het boek over Eschauzier schrijft Van der Werf over het werken bij

Het gezin Zuiderhoek, vlnr.: Arthur, Anneke, Hanneke, Madeleine en Charley, 1951

Eschauzier, dat de jonge generatie die op het bureau werkt enige ontwerpvrijheid kreeg bij het uitwerken van de opdrachten, al was de tijd er niet naar om sterk van de vormgeving van de werkgever af te wijken.⁹

Na de oorlog wordt Zuiderhoek als stadsarchitect van Amersfoort benoemd en is in zijn werk de invloed van Eschauzier nog terug te vinden. Dat is te zien in het spel met niveauverschillen, de lome opgang van trappen, duidelijk aanwezige schoorstenen, de zorgvuldige dosering van het licht en de losse groeperingen in de opzet van een gebouw.

Portretfoto F.A. Eschauzier

Trouwfoto David en Anneke, 25 november 1937

Afstudeeropdracht Academie van Bouwkunst Amsterdam

Op de Academie van Bouwkunst heeft hij les van diverse docenten. Zij begeleiden de studenten met hun ontwerpopgaven. Enkele studieopdrachten van Zuiderhoek uit deze periode zijn bewaard gebleven. Bij docenten A.J. van der Steur en F.A. Eschauzier maakt hij een ontwerp van een kleuterschool met filiaal van een bibliotheek. Bij N. Lansdorp ontwerpt hij een badhotel. Ook zijn eindopdracht voor een raadhuiscomplex in een provincieplaats is bewaard gebleven. Op 13 bladen presenteert hij zijn eindopdracht in aanwezigheid van docenten. Op 12 februari 1938 ontvangt Zuiderhoek zijn diploma van de Academie van Bouwkunst in de aula van de Rijksacademie in Amsterdam. Tegelijkertijd wordt een tentoonstelling geopend van de afstudeerontwerpen die tijdens het laatste cursusjaar 1936-1937 zijn ontworpen, onder leiding van docent ir. H.T. Zwiers. Met Zuiderhoek studeren ook vier anderen af: W.H.H. de Groot, F.J.M. Korteweg, Chr. Nielsen en J.M. Stevens.

Zijn eindproject voor de laatste twee jaar Hoger Bouwkundig Onderwijs draagt de naam: ‘Plan voor een Raadhuis’. In de opdrachtomschrijving is sprake van een oud historisch raadhuis dat sinds jaren véél te klein is geworden, zodat allerlei takken van dienst in woonhuizen moesten worden ondergebracht. Het gaat

← Zuiderhoeks afstudeerproject Plan voor een Raadhuis, Academie van Bouwkunst, 1937

↓ Diploma Academie van Bouwkunst

↓ Renovatie landhuis De Kemel van A.J.M. Hagemeyer, Blaricum, 1939

↓ ↓ Bureau Verhagen, Kuiper en Gouwetor. Links Zuiderhoek, zevende van links ir. Jan Kuiper, Rotterdam, ca. 1942

om een middelgrote landelijke gemeente. Het oude raadhuis wordt als museum gehandhaafd, en een nieuw gebouw moet in de onmiddellijke nabijheid van het oude dorpscentrum en tevens aan een nieuwe verkeersweg liggen. Bij een verkeersdoorbraak en verplaatsing van het gevraagde gebouw moet het oude dorpscentrum intact blijven. In het nieuwe gebouw zullen diverse gemeen-

telijke diensten worden ondergebracht. De context die bij de ontwerpen van Zuiderhoek een belangrijke rol zal spelen krijgt hier al duidelijk vorm. Jaren later zal hij zich als stadsarchitect van Amersfoort ook bezighouden met het ontwerp voor een nieuw stadhuis.

Bureau Granpré Molière, Verhagen en Kok, Rotterdam

In de aanvraag voor het lidmaatschap van de BNA, die Zuiderhoek als stadsarchitect van Amersfoort op 30 november 1946 bij de Bond indient, geeft hij aan dat hij als zelfstandig architect in 1939 een verbouwing aan een groot landhuis van A. Hagemeyer (Wallandlaan) te Blaricum heeft verricht en in 1939 een woonhuis voor A. Huidekoper te Bussum heeft gerealiseerd.¹⁰ Het eerste ontwerp van de woning in Bussum is gedateerd december 1938.

Hij schrijft tevens dat hij in 1940 zijn werk bij Eschauzier verruilt voor dat bij het bureau van Granpré Molière, Verhagen en Kok in Rotterdam als architectonisch medewerker. Hier zal hij tot zijn benoeming als stadsarchitect van Amersfoort in oktober 1945 werkzaam blijven. Voordat het hele gezin in januari 1941 van 's-Graveland naar Mackaystraat 31 in Delft vertrekt, is Zuiderhoek al tweeënhalve maand eerder naar een tijdelijke locatie in Schiedam verhuisd. Vanaf 1941 zal het bureau Verhagen, Kuiper en Gouwetor heten. Vanwege de grote hoeveelheid werkzaamheden die Piet Verhagen heeft als supervisor voor de Wederopbouw, nemen Jan Kuiper – die sinds 1938 werkzaam is voor het bureau – en Frits Johan Gouwetor de dagelijkse leiding van het bureau over. Ir. M.J. Granpré Molière trad al in 1939 uit de maatschap

terug, fungeert in de jaren erna als adviseur van het bureau en zal als ontwerper betrokken blijven bij gemeentelijke uitbreidingsplannen die hij eerder onder handen had. Ing. A.H. Rooimans, die vanaf begin 1939 in het bureau aan de Kruiskade bij de stedenbouwkundige afdeling werkt, memoreert dat David Zuiderhoek rond 1941 als architect wordt aangenomen bij de afdeling bouwkunde van het bureau. Rooimans zal in april 1946 door stadsarchitect Zuiderhoek worden benaderd om naar Amersfoort te komen als stedenbouwkundig medewerker.¹¹ Zuiderhoek heeft bij het bureau gewerkt aan arbeiderswoningen in de Rotterdamse wijk Vreewijk en mogelijk heeft hij getekend aan projecten die tijdens het bombardement in mei 1940 op Rotterdam verloren zijn gegaan. Bij dat bombardement wordt het bureau aan de Kruiskade, evenals de woning van Verhagen, die zich boven het bureau bevond, weggevaagd. Het bureau-archief met daarin het architectonische en stedenbouwkundige werk van 24 jaar wordt daarmee in een klap vernietigd. Het bureau vindt een nieuw onderkomen in een villa aan de Persijnstraat, waar de medewerkers het lopende archief herstellen. De gemeenten waarvoor het bureau als stedenbouwkundig adviseur werkzaam is sturen hun lopende uitbreidingsplannen naar Rotterdam om ze opnieuw te laten tekenen. In een vraaggesprek met Rooimans in 2002 zegt hij dat het gedeeltelijk herstel van de plannen maanden in beslag nam.¹² In 1942 wordt Zuiderhoek ook als organist in de Hervormde kerk van Delft benoemd.¹³

Zuiderhoek heeft zich niet alleen met architectuur beziggehouden. Verhagen, die als supervisor naast de juridische en financiële zaken van de Wederopbouwplannen zorg draagt voor de technische maar vooral ook voor de esthetische aspecten ervan, zal een voorstel doen om verschillende stedenbouwkundigen als lokale supervisors aan te stellen om de opbouw van de verwoeste steden te leiden. De omvang van de verwoestingen stelt Verhagen voor een probleem, namelijk het gebrek aan stedenbouwkundigen. Hij maakt een keuze voor particuliere architecten met en zonder gespecialiseerde praktijk, waardoor een 'grotere verscheidenheid van inzicht' zou worden gewaarborgd.¹⁴ In zijn selectiemodel kiest Verhagen dan ook uit een groep praktiserende stedenbouwkundigen, een groep met minder stedenbouwkundige ontwerpervaring die door Verhagen echter als 'volledig bekwaam' wordt beschouwd, en als derde categorie een groep jonge ontwerpers, die hij een kans geeft om zich in het vak te bekwaamen. Tot de eerste groep behoren W. Bruin, J.A. Kuiper, S.J. van Embden, J.J.M. Vegter, J.F. Berghoef en M.P.J.M. Klijnen en

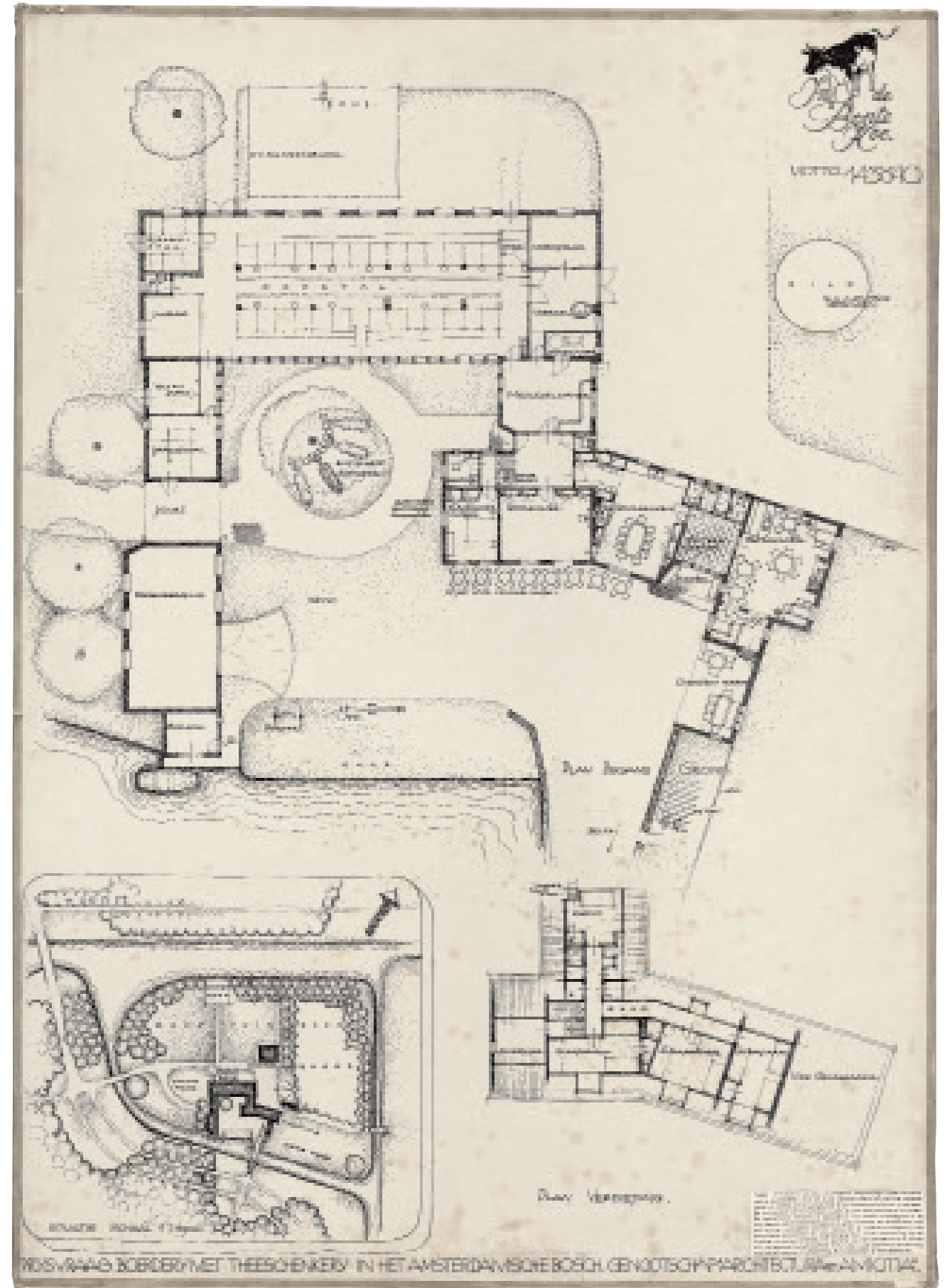
← Medaille, premie voor de prijsvraag Boerderij met theeschenkerij, Amsterdamse Bos, 1941

→ Inzending prijsvraag Boerderij met theeschenkerij, motto *In de bonte koe*, 1940-1941

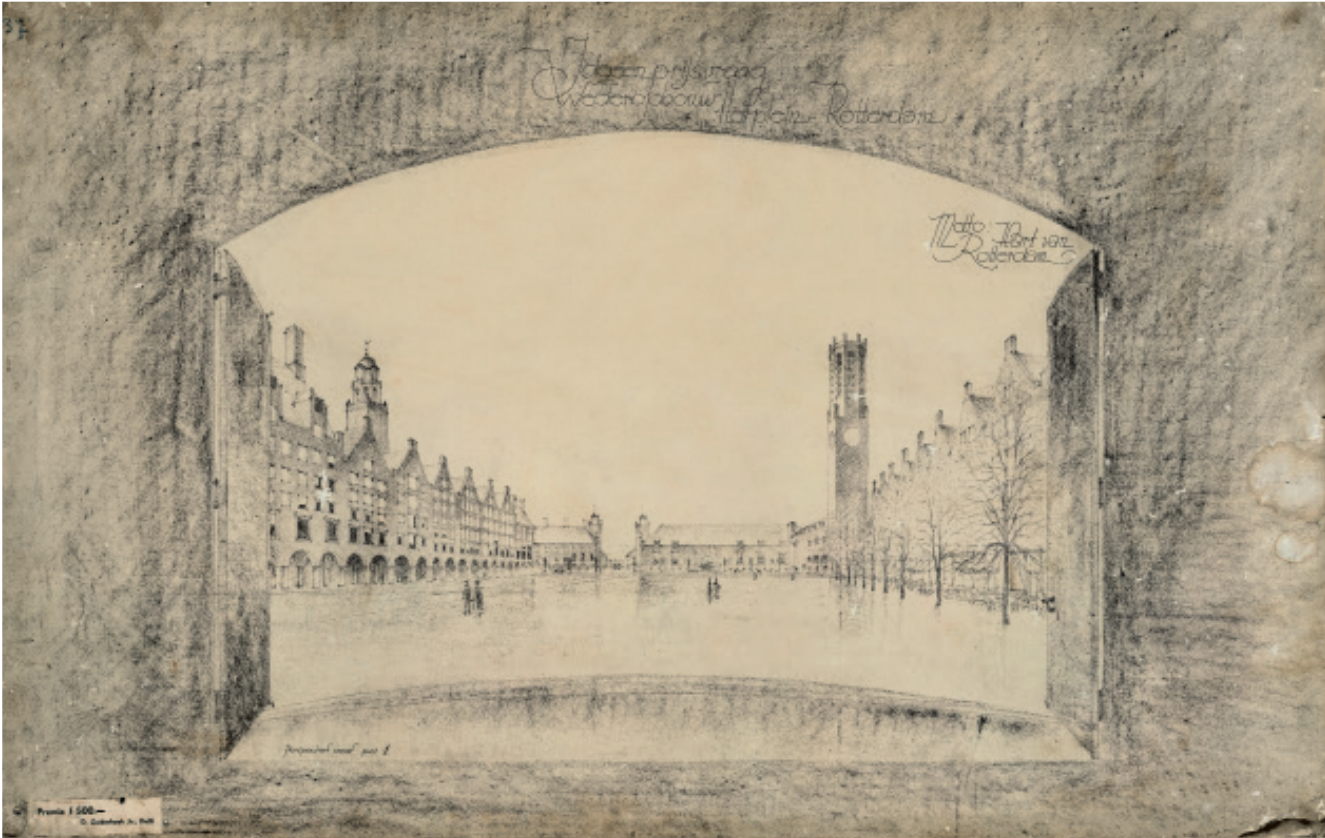
C. van Oyen. In de tweede groep worden genoemd: J.A. van der Laan, M. Stam, A. Komter, W. van Tijen en D. Zuiderhoek. De jongerengroep bestaat uit: J. Dieperink, A. Kraayenhagen, W. Wissing, C. Pouderoyen, J.F. Niepoth, C. de Cler en A. de Jong.¹⁵ Tijdens deze periode zal zijn ervaring met stedenbouwkundige ontwerpen zijn gevoed door Verhagen, zijn partners en collega-ontwerpers. Hier ligt vermoedelijk de basis voor Zuiderhoeks latere werkwijze.

Prijsvragen

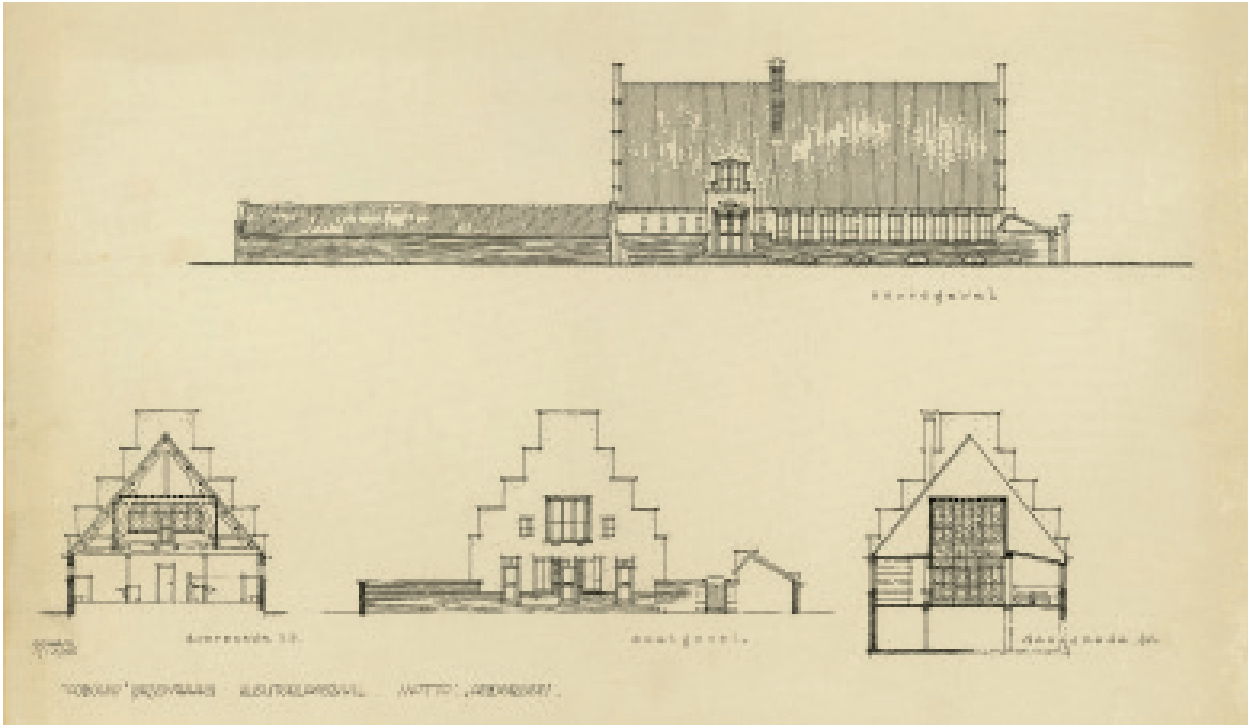
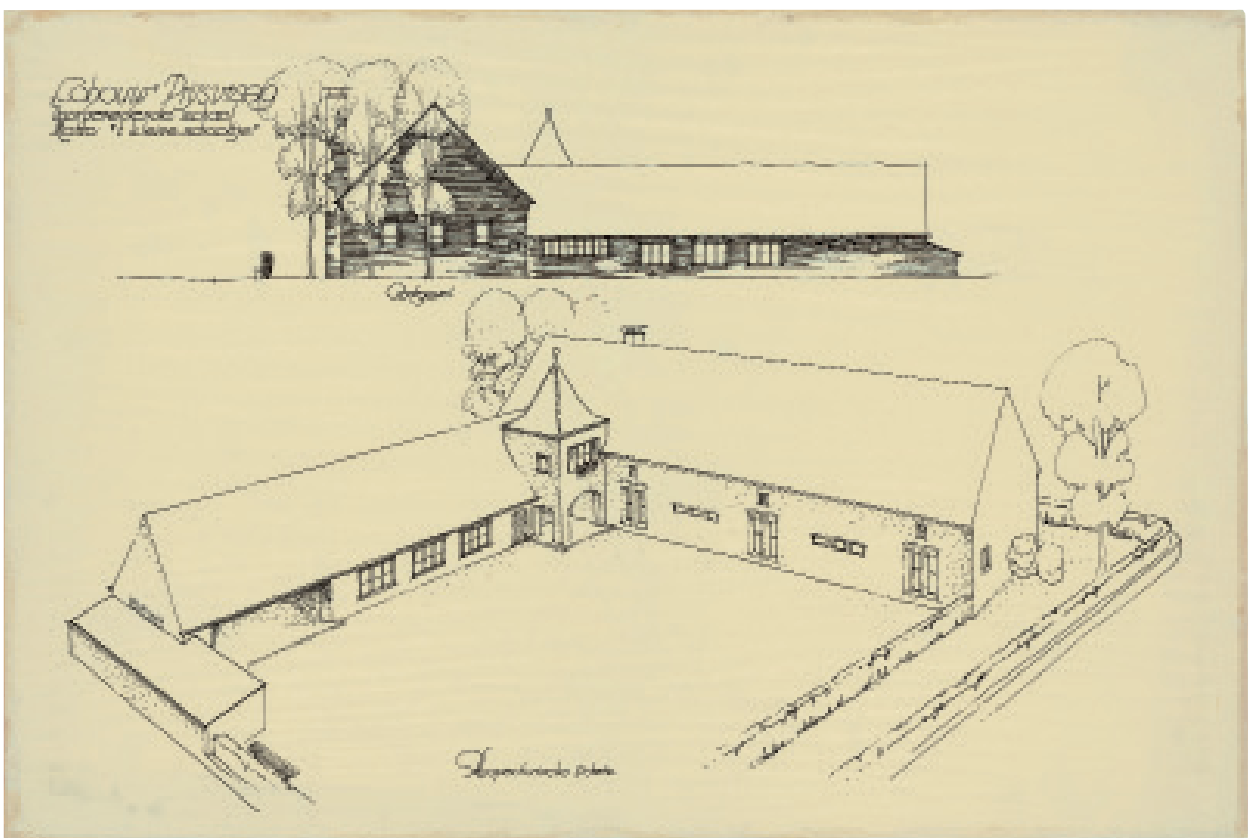
Voor de oorlog, in 1938, neemt Zuiderhoek kort na zijn studie deel aan een ontwerpwedstrijd voor de bouw van een nieuw stadhuis in Doetinchem. Hij zendt zijn ontwerp in onder het motto *Otto*. Ook tijdens de oorlogsperiode neemt hij deel aan verschillende prijsvragen. Naast het feit dat er schaarste aan bouw materiaal bestaat voor burgerlijke doeleinden, omdat de bezetter in juli 1942 een bouwstop heeft afgekondigd om alle beschikbare bouwmaterialen in te zetten voor militaire doelen en omdat niet alle architecten voor de bezetter willen werken, is er ook ruimte voor reflectie. Naast zijn werk bij Eschauzier en later bij het bureau Verhagen, Kuiper en Gouwetor in Rotterdam, gunt Zuiderhoek zich tijd om aan diverse prijsvragen deel te nemen. In 1940 zendt hij een ontwerp in voor de lustrumprijsvraag *Boerderij met theeschenkerij* in het Amsterdamse Bos, die wordt uitgeschreven door het Genootschap Architectura et Amicitia. Hieraan nemen 210 architecten deel. Zuiderhoek zendt zijn ontwerp in onder het motto *143840, In de Bonte Koe*. Hij ontvangt hiervoor een premie en medaille. Door de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap wordt in 1941 een prijsvraag uitgeschreven voor een Protestantse dorpskerk. Hiervoor levert hij zeven grote bladen met gevelaanzichten, plattegronden en perspectieftekeningen. In juli 1941 doet hij mee aan een kleine prijsvraag grafische vormgeving, uitgeschreven door de Gebroeders Prins, Bouwstoffenhandel te Delft. Het doel van de prijsvraag is om ontwerpen te generen waarbij de

↓ Twee tekeningen Zuiderhoeks inzending voor de Ideeënprijsvraag Wederopbouw Rotterdam, motto *Hart van Rotterdam*, 1941-1942

↓ Inzending prijsvraag, Cobouw, School voor voorbereidend onderwijs, 1942

↑ Inzending prijsvraag, Cobouw, Kleuterschool, motto *Andersen, z.j.*

mogelijkheden van het gebruik van vloer- en wandtegels tot uitdrukking komen. De organisatie is teleurgesteld over het kleine aantal inzendingen en over de kwaliteit er van. Over de inzending van Zuiderhoek schrijft de jury: ‘De inzending “Prinsheerlijk” staat als ruimte-conceptie, in begrip van de bedoeling der prijsvraag, de gevoelige overweging van waarden van materiaal en kleur, kortom als interieur-ontwerp met zeer verzorgde toepassing van de tegel, bovenaan. Enkele bedenkingen blijven hierbij van bijkomstige aard. De jury acht deze inzending als enige die geheel voor een eerste prijs in aanmerking kan komen’.¹⁶ Het bedrag dat hij hiervoor ontvangt is 250 gulden.

In 1941 komt daar ook de grote Ideeënprijsvraag Wederopbouw Hofplein en Blaak in Rotterdam bij, die wordt uitgeschreven door de Algemeen gemachtigde voor de Wederopbouw. Op 5 september 1941 schrijft Dr. Ir. J.A. Ringers op verzoek van de Rijkscommissaris voor het bezette Nederlandsche gebied een open prijsvraag uit die ten doel heeft stedenbouwkundige en architectonische ontwerpen te genereren voor de bebouwing van het Hofplein of voor de Blaak te Rotterdam. De prijsvraag gaat vergezeld van een reglement en van twee tekeningen. De inleverdatum voor de ontwerpen is bepaald op februari 1942. Zuiderhoek, die vanuit zijn nieuwe woonplaats Delft zijn ontwerp instuurt, is één van de 79 deelnemers. Van de 79 deelnemers hebben 53 voor het Hofplein gekozen en 26 voor de Blaak. Zuiderhoek maakt een ontwerp voor het Hofplein. Naast Ringers als voorzitter bestaat de jury uit: F.A. Eschauzier, P. Verhagen, J. Gratema, H.M. Kraaijvanger, A.J. Kropholler, L.S.P. Scheffer, A. van der Steur en W.G. Witteveen. Onder het motto *Hart van Rotterdam* neemt Zuiderhoek deel met zes grote bladen onder nummer 37. De jury besluit in drie schiftingsen de ontwerpen te beoordelen. ‘Er bleven na deze schiftingsen vijftien ontwerpen over, die ieder voor zich min of meer waardevolle gedachten in stedenbouwkundigen of architectonischen zin inhouden, ofschoon – zooals reeds elders vermeld – ook uit deze ontwerpen geen plan naar voren komt, dat een bekroning rechtvaardigt.’¹⁷ De jury bespreekt in haar rapport 24 ingezonden ontwerpen. Over het ontwerp van Zuiderhoek schrijft de jury: ‘Er zijn enkele aardige stedenbouwkundige gedachten in dit plan, o.a. de gedeeltelijke vrijlegging van het badhuis en de gedachte om een verkeersbaan te maken met daarnaast een rustig plein als zitgelegenheid. Deze grondgedachten zijn echter door ontwerper niet voldoende uitgewerkt, waardoor het geheele plein zeer onrustig van vorm is geworden. De belangrijke wijzigingen, welke ontwerper in het oorspronkelijke plan heeft aange-

Woonhuis voor A. Huidekoper, Sweelincklaan 3, Bussum, 1938-1939

bracht, zijn geen verbeteringen; uit verkeersoogpunt bepaald onaanvaardbaar is de voorgestelde overbouwing van de Schiekade. Elders is er reeds op gewezen, dat het verkeerscircuit bovendien te klein is. Architectonisch heeft het plan wel kwaliteiten, doch de ontwerper is niet bij machte geweest de verschillende stijlmotieven, welke hij heeft gebruikt, in een goede eenheid samen te binden. Op grond van de genoemde kwaliteiten van de inzending heeft de jury gemeend een premie te kunnen voorstellen.’¹⁸ Deze premie bedraagt 500 gulden.

Daarnaast neemt hij in 1942 deel aan een prijsvraag die is uitgeschreven door *Cobouw* en aan een prijsvraag voor een School voor voorbereidend onderwijs (Voorbereidende school), ingezonden onder het motto *‘t Kleine schooltje*. Onder het motto *Andersen* neemt hij deel aan een prijsvraag voor een Kleuterschool. Hiervan is geen jaartal bekend. Het geheel doet Deens aan en appelleert door de toepassing van de trapgevel ook aan een Nederlandse traditie uit de Gouden Eeuw en aan de Delftse Schoolarchitectuur van Granpré Molière en het bureau van Verhagen.

De bouwkunst van het kleine landhuis, 1943-1947

In 1943 maakt Zuiderhoek in opdracht van J. Ahrend & Zoon een boek over landhuisjes. Hij tekent een serie van dertig ontwerpen op 45 losse bladen met gevelaanzichten, plattegronden en interieurschetsen van landhuisjes, die zijn gebundeld in een map met de titel *De bouwkunst van het kleine landhuis*. De map is vergezeld van een geschreven toelichting op de afzonderlijke ontwerpen en gaat in op karakter en de omgeving, de ligging, de indeling van de landhuisjes, de materialen en de aansluiting bij de tuin. De map is uitgegeven door NV Wed. J. Ahrend & Zoon in 1947. Het gaat om

min of meer traditionele ontwerpen van landhuisjes, waarin het idioom van Eschauzier te herkennen is.

Kaart van Nederland, 1942-1945

In 1945 wordt door N.V. Uitgeversmaatschappij Kosmos uit Amsterdam een gekleurde kaart van Nederland anno 1945 uitgegeven. Deze kaart heeft Zuiderhoek al in 1942 getekend voor de

Rijnlandsche Betonbouw Maatschappij NV te Delft. De kaart is volgetekend met bekende torens, kerkgebouwen en kastelen van een groot aantal plaatsen in het land. Daarnaast zijn de wapenschilden van de provincies en de provinciehoofdsteden afgebeeld. De kaart bevat ook vijf regels van het gedicht ‘Holland’ van Carel Steven Adama van Scheltema (1887-1924) uit de gedichtenbundel *Eenzame liedjes* (1906).

David Zuiderhoek, stadsarchitect van Amersfoort, 1945-1955

Hoe komt David Zuiderhoek in beeld bij het college van B&W van Amersfoort, dat hem vraagt de functie van gemeentearchitect op zich te nemen? Die vraag is niet eenduidig te beantwoorden. Sollicitatiebrieven of verslagen die iets over de ware toedracht konden vertellen waren niet in de archieven te vinden. In de familie doet het verhaal de ronde dat er op een dag een deftige zwarte auto voor hun woning in Delft kwam voorrijden. Zuiderhoek zou in het gesprek door enkele mensen zijn gepolst om stadsarchitect te worden. In een interview met Zuiderhoek bij zijn afscheid in 1955 zegt hij zelf over dat eerste moment: ‘Toen kwam in 1945, kort na de bevrijding, het verzoek om stadsarchitect van Amersfoort te worden.’¹⁹ Toch kwamen er kort geleden meer gegevens aan het licht toen een aanvankelijk verloren gewaand personeelsdossier kon worden bekeken.

Nadat stadsarchitect ir. C.B. van der Tak in mei 1945 uit zijn functie is ontheven, neemt directeur Openbare Werken ir. C.G. Beltman zijn werkzaamheden over voordat hij zelf eind augustus met pensioen gaat. Vanaf juni tot aan de komst van de nieuwe directeur Openbare Werken wordt ir. B.A. Verhey, van het ingenieursbureau Dwars, Heederik en Verhey, benoemd als waarnemend directeur Gemeentewerken en Bouw- en Woningtoezicht. En om in de opvolging van Beltman te voorzien besluit het college van B&W op 11 juni 1945 inlichtingen te vragen bij ir. Verhey en bij de gemeente Hilversum over ir. A.J. Gerritse, die op dat moment adjunct-directeur Publieke Werken van Hilversum is. Nadat inlichtingen zijn uitgewisseld besluit het Amersfoortse college hem drie weken later, op 19 juli, te benoemen als directeur Openbare Werken, Bouw- en Woningtoezicht, Reinigings- en Ontsmettingsdienst en Brandweer, met als ingangsdatum 1 september 1945. Op 13 augustus schrijft Gerritse aan B&W dat hij de functie in Amersfoort aanvaardt.²⁰

Nog voordat Gerritse wordt benoemd heeft Verhey, op verzoek van het college, al rondgekeken naar een nieuwe adjunct-directeur voor de dienst Gemeentewerken. Deze functie wordt gecombineerd met die van esthetisch medewerker (later te noemen gemeentearchitect). In een collegiaal overleg deelt Verhey aan Gerritse mee dat hij de jonge architect D. Zuiderhoek als adjunct-directeur van de nieuw te vormen dienst Gemeentewerken bij het college zal voordragen. Gerritse heeft bezwaar tegen

← Portretfoto van Zuiderhoek als stadsarchitect van Amersfoort, eind jaren veertig

een dergelijke gang van zaken omdat hijzelf als de nieuwe directeur meer zeggenschap zou moeten hebben over de aanstelling van een adjunct die tegelijkertijd ook als esthetisch medewerker wordt benoemd. Die combinatie van functies lijkt hem niet aan-nemelijk. ‘Deze dienst eischt een directie, een staf, die in de eerste plaats leidinggevend en controleerend werk moet verrichten. Creatieve arbeid behoort eveneens, en zeker niet in de laatste plaats door haar verricht te worden, maar dat ligt niet zoo zeer op aesthetisch gebied. Nu is het in het algemeen een bekend feit dat aesthetici juist deze werkzaamheden niet zoo goed liggen en mocht dit als uitzondering toch voorkomen, dan neemt deze arbeid hem zoodanig in beslag dat voor het eigenlijke aesthetische scheppen geen tijd en geen rust kan worden gevonden.’²¹ In zijn woonplaats Hilversum is Gerritse niet gerust op het snelle handelen van Verhey en schrijft hierover op 20 augustus 1945 aan het college. Hij stelt Verhey het reorganisatieplan voor de Hilversumse Dienst Publieke Werken ter hand. Het voorbeeld voor het samengevoegen van de afdelingen tot een nieuwe dienst Gemeentewerken Amersfoort komt dan ook uit Hilversum. Maar Verhey zet zijn advies over Zuiderhoek aan het college van B&W door. Dat roept tenminste de vraag op, hoe deze mannen elkaar kennen. Is er vanwege de Wederopbouwvraagstukken al eerder contact geweest tussen Verhey (ingenieursbureau DHV) en het bureau van Verhagen en mogelijk met Zuiderhoek? Er blijven vragen die niet te beantwoorden zijn.

Even een paar weken terug. Zuiderhoek laat er ook geen gras over groeien en meldt zich op 29 juli bij Gerritse in Hilversum. Hij wil weten wat Gerritse vindt als hij de vacature vervult als adjunct-directeur die tevens esthetisch medewerker van de dienst wordt. Drie weken later concludeert Gerritse in de genoemde brief aan het college van 20 augustus het volgende: ‘Architect Zuiderhoek

Bastiaan (Bas) Adrianus Verhey

Bas Verhey wordt op 2 mei 1883 in Den Helder geboren als zoon van Maria Arina Cornelia de Haes (1856-?) en Joor Bastiaan Verhey (1851-1913). Zijn vader is kapitein der mariniers en tussen 1879 en 1885 als leraar verbonden aan het Koninklijk Instituut voor de Marine in Den Helder. Hij lid van de Tweede Kamer voor de Liberale Unie, de latere Vrijheidsbond.

Het gezin bestaat uit twee zoons, van wie Bastiaan de oudste is. Na zijn schoolperiode volgt hij eerst de genie-opleiding aan de Koninklijke Militaire Academie in Breda. Daarna wordt hij tussen 1903 en 1908 in Delft als civiel ingenieur aan de Polytechnische School opgeleid. Nog tijdens zijn studie aan de KMA verlooft hij zich in 1901 met Johanna Paulina Rombach (1885-1978), met wie hij vermoedelijk na het vinden van een goede baan op 2 juni 1910 in Rotterdam in het huwelijk treedt. Ze krijgen vier zoons: Joor Bastiaan (1913-1996), Johannes (1914-2006), Robbert Louis (1918-2010) en Karel Anton (1923). Johannes (Jan) zal hem later als directeur bij DHV opvolgen. Het is zeer goed mogelijk dat Verhey op de KMA in Breda de latere gemeentearchitect van Hilversum, Willem Marinus Dudok, die tussen 1902 en 1905 eveneens deze opleiding heeft gevolgd, nog heeft ontmoet.

Verhey is na zijn studie werkzaam bij de Rotterdamse Tramweg Maatschappij, het Rotterdamse aannemers- en betonbedrijf Van Waning en bij de Koninklijke Marine. In 1916 richt hij samen met de ingenieurs A.W.C. Dwars en A. Groothoff in Den Haag een ingenieursbureau op, dat op 1 januari 1917, na een fusie met A.D. Heederik, uitgroeit tot de Vereenigde Ingenieurs Bureaux voor Bouw- en Waterkunde te Rotterdam. Groothoff verlaat in juli 1917 het bureau, waarna de directie in 1920 Amersfoort als vestigingsplaats kiest. Van 1919 tot 2004 fungeert Dwars Heederik en Verhey (DHV) officieel als het Technische Adviesbureau (TAB) voor de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG). Op naam van Verhey staat een aantal grote waterbouwkundige werken, zoals het verhogen en verzwaren van de dijken bij Andijk na de stormen van 1916. Hij is betrokken bij de elektrificatie van polderbemalingen en ontwerpt plannen voor een kanaal door de Geldersche Vallei, dat de scheepvaartverbinding tussen de Rijn en Amsterdam moet vergemakkelijken. Ook de bouw van een centrale voor de Provinciale Gelderse Energie Maatschappij in Nijmegen prijkt op zijn werkenlijst. Tijdens de oorlogsjaren is hij als Hoofd van het bouwbureau van het Rijksbureau voor de Voedselvoorziening verantwoordelijk voor de bouw van Centrale Keukens door het gehele land.

Onmiddellijk na de bevrijding wordt hij in Amersfoort als waarnemend directeur van Gemeentewerken en Bouw- en Woningtoezicht aangesteld. In die functie stelt hij het college van B&W van Amersfoort voor David Zuiderhoek als stadsarchitect te benoemen. In die periode doet Verhey op verzoek van B&W ook onderzoek naar het gedrag van zijn voorganger, ir. C.B. van der Tak, die door zijn NSB-lidmaatschap uit overheidsdienst is ontslagen. Verhey rapporteert dat Van der Tak zich ten opzichte van zijn personeel bij promotievoorstellen onpartijdig heeft opgesteld en zijn medewerkers niet heeft benadeeld. Voorts schrijft hij dat Van der Tak voor de oorlog altijd een fatsoenlijk man is geweest en hij acht het onmogelijk dat hij tijdens de oorlog een schurk zou zijn geworden.

Verhey bezit een enorme werklust. Zo bekleedt hij naast zijn directeurschap van het Technisch Adviesbureau van de Vereniging van Nederlandsche Gemeenten, de functie van voorzitter bij de Nederlandse Maatschappij voor Nijverheid en Handel. Lange tijd is hij voorzitter van de Orde van Nederlandse Raadgevende Ingenieurs, bestuurslid van het Bouwcentrum, voorzitter van de Amersfoortse kring van de Bond van Nederlandse Architecten, voorzitter van de Montessori-Schoolvereniging en voorzitter van het Stichts Montessori Lyceum, beide in Amersfoort. Hij is vrijmetselaar en lid van de remonstrantse gemeente.

Evenals zijn vader is ook hij politiek geïnteresseerd. Voor de oorlog is hij namens de Vrijheidsbond, later bekend als de Liberale Staatspartij, lid van de Amersfoortse gemeenteraad. Na de bevrijding treedt Verhey op als spreker voor de liberaal georiënteerde Partij van de Vrijheid (PvdV), die van 1946 tot 1948 de opvolger was van de Vrijheidsbond.

Zijn werkzaamheden zijn niet onopgemerkt gebleven. Na zijn overlijden op 7 oktober 1947 verschijnt in het *Dagblad voor Amersfoort* een artikel met de veelzeggende titel: ‘Amersfoort en ons land ontviel een begaafd mens’. Bij het afscheid in de aula van Rusthof wordt hij getypeerd als een markante man met een groot verantwoordelijkheidsgevoel, met een ‘onbekrompenheid van denken’ en een ‘sterke mening’ en wordt hij getypeerd als een ‘groot en goed mens’. Een mens die toegankelijk bleek voor meningen van anderen.